

گنجینه ای به نام چغازنبیل

چغازنبیل نیایشگاهی است باستانی که در هنگامه تمدن شکوهمند عیلام و تقریباً هزار سال پیش از تخت جمشید، در ایران کهن برای ستایش این شوشیناک (خدای شوش) در هفت مرتبه بنا شد.

این بنا بخشی برجای مانده از شهر باستانی دوراونتس مهمترین شهر تمدن عیلام است، تمدنی شکوهمند که پیش از ورود آریائیان بر ایران زمین حکم می راند.

زیگورات چغازنبیل در سال ۱۹۷۹ به عنوان اثری ایرانی، در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شد. این بنای باشکوه در ابتدا با ارتفاع ۵۲ متر و در ۵ طبقه ساخته شده بود اما امروزه ارتفاع آن ۲۵ متر شده و تنها ۲ طبقه و نیم از آن باقی مانده است.

«چغازنبیل» که نام باستانی این بنا است، واژه‌ای محلی و مرکب از دو واژه «چُغا» (در زبان لری به معنی «تپه») و زنبیل (به معنی «سبد») است که اشاره‌ای است به مکان معبد که تپه بوده و آن را به زنبیل واژگون تشبیه می‌کردند. این مکان نزد باستان‌شناسان به «دور-اونتس» معروف است که به معنای «دژ اونتس» است.

اونتاش گال پادشاه ایلام باستان است که دستور ساخت این شهر مذهبی را داده است. بنای چغازنبیل در میانه این شهر واقع شده است و مرتفع‌ترین بخش آن است.

سده‌های متمادی این بنا در زیر خاک به شکل زنبیلی واژگون مدفون بود تا اینکه به دست رومن گیرشمن فرانسوی در زمان پهلوی دوم از آن خاکبرداری گردید. گرچه خاکبرداری از این بنای محدب متقارن واقع شده در دل دشت صاف موجب تکمیل دانش دنیا نسبت به پیشینه باستانی ایرانیان گردید اما پس از گذشت حدود ۵۰ سال از این کشف، دست عوامل فرساینده طبیعی و بی دفاع گذاشتن این بنا در برابر آنها آسیب‌های فراوانی را به این بنای خشتی - گلی وارد کرده و خصوصاً باقیمانده طبقات بالایی را نیز دچار فرسایش شدید کرده است.

محوطه تاریخی چغازنبیل در استان خوزستان واقع در جنوب غربی ایران، در ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی شهر باستانی شوش قرار گرفته است. ساخت این شهر که حدود ۱۲۵۰ سال پیش از میلاد مسیح در دوران عیلامی‌ها آغاز شد، بعد از حمله آشوری‌ها ناتمام ماند. هزاران خشت و آجر استفاده نشده‌ای که در این محوطه باقی مانده، گواهی بر این موضوع است. چغازنبیل به سال ۱۹۷۹ در فهرست آثار جهانی یونسکو ثبت شد.

چغازنبیل در اوایل قرن ۱۳ قبل از میلاد توسط پادشاه ایلامی «اونتاش نیپریشا» در نزدیکی رود دز ساخته شده و «دوراونتاش» نامیده شد. معنای دوراونتاش «قلعه اونتاش» است. البته در برخی متون میخی از این شهر با عنوان «ال اونتاش» به معنی شهر اونتاش نام برده شده است.

در مرکز شهر معبد عظیمی به صورت مطبق بنا شده که امروزه دو طبقه از آن هنوز پابرجاست. این معبد «ذیفورات» نام دارد که به دو تن از خدایان بزرگ عیلامیان یعنی «اینشوشیناک» و «نیپریشا» اهدا شده. معبد چغازنبیل بزرگترین اثر معماری بر جای مانده از تمدن ایلامی است که تا کنون شناخته شده است.

دورتا دور زیگورات را دیواری احاطه می‌کرده که در مجاورت آن در جبهه شمال غربی معابدی برای خدایان «کرپریشا»، «ایشنی‌کرب» و «هومبان» بنا شده است. همچنین معابد دیگری در جبهه شمال

شرقی قرار داشته‌اند. مجموعه این معابد توسط حصار دیگری احاطه می‌شده است. در خارج از این حصار بقایای اندکی از خانه‌های شهر در سطح زمین دیده می‌شوند.

دورتادور شهر سومین دیوار قرار داشته که کل شهر را محصور می‌کرده. طول این حصار خارجی حدود چهار کیلومتر است. در زاویه شرقی شهر و در نزدیکی حصار خارجی، کاخ‌های شاهی قرار داشته‌اند. در زیر یکی از این کاخ‌ها پنج مقبره زیرزمینی کشف شده است که احتمالاً به خانواده شاهی تعلق داشته‌اند. در طرف مقابل شهر و بر روی ضلع شمال غربی حصار خارجی مخزنی برای آب موجود است.

«زیقورات» با تشدید بر روی حروف «ق» و «ر» کلمه‌ای اکدی است. در ایران این کلمه عموماً «زیگورات» نوشته می‌شود. واژه زیگورات از فعل «زیگورو» به معنای «بلند و برافراشته ساختن» مشتق شده است. واژه چغازنبیل نیز متشکل از دو جز «چغا» به معنای تپه و زنبیل به معنای سبد است. گویا قبل از حفاری معبد، ویرانه‌های تپه مانند آن یک زنبیل واژگونه را تداعی می‌کرده است و به همین علت شهر کهن «دور اونتاش» را به این نام خوانده اند.

مجموعه چغازنبیل گواهی استثنایی بر تمدن کهن و از دست رفته عیلامی‌ها است و نمونه‌ای برجسته از پرستشگاه عیلامی‌ها به شمار می‌رود که با معماری ویژه آن دوران بنا شده است.

چسبیده به حصار خارجی رو به جبهه شمال غربی ذیقورات، تاسیساتی متشکل از يك مخزن در خارج دیوار و يك حوض واقع در درون حصار وجود دارد و شبکه ارتباطی آنها يك سیستم متشکل از نهرهای کوچک بوده است. تاسیساتی که یکی از کهن‌ترین سامانه‌های آبرسانی جهان به شمار می‌رود.

آب ذخیره شده در مخزن از طریق همین سیستم وارد حوضی کوچک می‌شده و ساکنان چغازنبیل آب مصرفی خود را از این حوض بیرون می‌کشیدند. برای اینکه آب به این مخزن برسد کانالی نزدیک به ۵۰ کیلومتر حفر می‌شود. این کانال از رود کرخه شروع می‌شود.

حصار اول: این حصار در بر گیرنده ذیقورات و معابد و بنای نیایشگاه است که در آن ۶ دروازه وجود دارد و از طریق همین دروازه‌ها زائران به محوطه معبد وارد می‌شدند. این حصار دارای ناودان‌هایی است که وظیفه دفع آب را بر عهده داشته‌اند. مصالح به کار رفته در حصار اول خشت و گل‌کوبیده هستند. به این حصار «تمنوس» می‌گفته‌اند.

حصار دوم: حصاری است که حصار اول و بخشی از بناهای تاریخی چغازنبیل را در بر گرفته است.

حصار سوم: حصار سوم چغازنبیل نشانگر محدوده شهر بوده است و حصارهای اول و دوم و مجموعه بناهای چغازنبیل را در بر می‌گیرد. مصالح به کار گرفته شده در ساخت این حصار، عموماً خشتی هستند.

در روی این دیوار ناودان‌هایی به فاصله‌های تقریبی ۴۷ تا ۵۰ متر قرار گرفته‌اند. این ناودان‌ها به گونه‌ای ساخته شده‌اند که آب را به بیرون حصار و به فاصله دوری هدایت کنند تا مانع نفوذ آب به زیر دیوار و اطراف ناودان شوند.

ورودی شاهی: این ورودی مجلل که در دیوار حصار خارجی شهر در ضلع جنوب شرقی نزدیک به کاخ شماره ۳ باز شده است از ۳ قسمت تشکیل می‌شود.

حیاط بزرگ: زوایای این حیاط به طرف جهات اربعه است و پیادرویی از آجر شکسته به عرض ۲/۷۰ در حاشیه درونی آن وجود دارد. در ضلع جنوب غربی و در تمام طول حیاط ۲ ردیف موازی از

اتاق‌ها دیده می‌شود که بین آنها و دیوار حصار شهر بن‌بستی وجود دارد که آبهای حیاط از آنجا جاری می‌شده اند.

در ضلع باریک بنا و در طول حصار تنبوشه‌ای سفالین به قطر ۱۵ سانتیمتر از زیر دیوار میانی می‌گذرد که آب اتاق درونی را به طرف اتاق طرف بیرونی هدایت می‌کرده است. کانال کوچکی از اتاق ردیف خارجی عبور می‌کند و پس از گذشتن از زیر دیوار در درون تنبوشه‌ای دیگر آب را به بیرون یعنی به طرف جنوب غربی می‌ریزد.

در ۱۶ متری اینجا راه آب مشابهی آب اتاق‌های مجاور را با شرایطی دقیقاً مشابه تخلیه می‌کند و بالاخره راه آب سومی که مشابه راه آب قبلی است در ۶ متری زاویه غربی اتاق‌ها قرار گرفته است. روی ضلع شمال شرقی حیاط فقط یک ردیف اتاق وجود داشت.

دروازه شاهی: دروازه شاهی که مقابل دروازه بزرگ قرار دارد، فقط یک درگاهی دارد که با دو لنگه در بسته می‌شود. کف این دروازه با خشت خام فرش شده است و روی آن را با سنگفرشی از سنگ های تخت پوشانده اند. در اینجا پلکانی امکان دسترسی به پشت بام را فراهم می‌کند. گذرگاهی به عرض ۴ متر ارتباط بین این حیاط و این دو اتاق را تأمین می‌کند. فقط اتاق‌هایی که در طول شمال شرقی قرار دارند دارای پوشش کفی با خاک کوبیده شده هستند.

در جریان کشف دروازه شاهی، در سه محل مختلف خمره‌هایی پیدا شدند که در وجه خارجی دیوارها کار گذاشته شده بودند. این خمره‌ها بقایای اطفال سن پایین را در برداشته که آنها هم آهکی شده بودند. این دروازه که به دروازه شاهی معروف است، دروازه عدالت نیز نامیده شده است. در درون این دروازه بوده که شاه عدالت را به سبک شاهانه اجرا می‌کرده است.

کاخ آرامگاه‌ها: در ضلع جنوب شرقی چغازنبیل و در نزدیکی حصار سوم، مجموعه بناهایی قرار دارد که به آن محوطه شاهی گفته می‌شود. کاخ آرامگاه‌ها در این محوطه قرار دارد. این نام را به دلیل وجود پنج مقبره زیر زمینی سرداب مانند در این کاخ، بر آن گذاشته‌اند. این مقابر آرامگاه پادشاهان و شاهزادگان ایلامی بوده اند. علاوه بر این آثاری از تزئینات شیشه‌ای و گل‌میخ‌های لعابدار در کاخ به دست آمده است.

کاخ شماره ۲: این کاخ سه حیاط دارد و با خشت خام ساخته شده است. در این کاخ چندین اتاق و یک حمام نیز وجود دارد.

کاخ شماره ۳: این کاخ که در نزدیکی زاویه شرقی حصار بیرونی شهر قرار دارد، دو حیاط دارد. حیاط‌های این کاخ نیز مانند کاخ شماره ۲ توسط اتاق‌هایی متصل به هم ولی با امکانات و راحتی بیشتر نسبت به اتاق‌های کاخ شماره ۲ محاط شده است.

نیایشگاه نوسکو: این بنا که در محوطه سکونت شاه قرار دارد به شکل (تی) انگلیسی است و نیایشگاه خصوصی شاه و خانواده سلطنتی بوده است.

